

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

освіти в системі національної освіти України: Монографія – Вінниця: Нова книга, 2010. – 416 с.

13. Романовський О.О. Підприємницькі ВНЗ у сучасних ринкових умовах // Освіта і управління. – 2011. – Т.14. – №4. – С. 116 – 131.

14. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий. – М., 1993.

15. Фахрутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. – М.: Бизнес-школа, Интел-Синтез, 2000.

16. Shaughter, S., Rhoades, G. Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Educational. – U.S.A: The Johns Hopkins University Press, 2009. – 384 p.

17. Shattock, Michael. The Entrepreneurial University Model: Factors Which Inhibit Its Realization. In: Creating and Sustaining Entrepreneurial, Innovative Universities. (Lectures given at the University of Strathclyde by Burton Clark and Michael Shattock, September 2002). Glasgow: University of Strathclyde, 2003. – P. 10 – 21.

18. Denek K. Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Nauka i edukacja w uniwersytecie XXI wieku. – Poznań, 2011. – S. 76 – 84.

19. Zymomyra M. Osobowość nauczyciela: geneza zasad kształcenia // Edukacja jutra. X Tatrzańskie Seminarium Naukowe. Redakcja naukowa: K. Denek, T. Koszczyk, M. Lewandowski. – Wrocław, 2004. – S. 359 – 362.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2012

УДК 37.013.43

Олександр Шпак, доктор педагогічних наук, професор

Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

Світлана Булавенко, вчитель-методист гімназії № 3 м. Ніжина

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Розглянуто місце і роль економічної культури учнів в системі роботи загальноосвітньої школи; розкрито закономірності і принципи компетентісного підходу до цієї важливої соціально-економічної проблеми.

Ключові слова: економічна культура, економічне виховання, економічна освіта, компетентісний підхід.

Рис. 1. Літ. 6.

Постановка проблеми. Докорінні соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні, вимагають вирішення комплексу проблем, до яких належить і перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки. Сьогодні виявлено протиріччя між динамікою економічного розвитку країни, яка висуває вимоги до системної організації процесу економічного навчання та виховання підростаючого покоління, і сформованою практикою економічної освіти; між реальним рівнем економічної культури та соціально-економічним запитом суспільства щодо соціально сформованої та економічно адаптованої особистості; між зростаючим реальним обсягом інформації економічного змісту та обмеженими можливостями особистості до її сприйняття і засвоєння.

Зазначене вище зумовило появу низки принципово нових соціально-економічних проблем, до розв'язання яких переважна більшість молодого покоління виявилась не готовою. Зокрема, актуалізувалася така проблема, як формування соціально адаптованої та економічно активної особистості, здатної на основі набутих економічних знань усвідомити своє місце в

економічних процесах, що відбуваються в країні; опрацювати й аналізувати економічну інформацію та орієнтуватися в ній і в соціально-економічних програмах уряду, а також вступати в цивілізовані відносини і приймати економічно виважені рішення як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства. Це передбачає формування економічної культури учнів та необхідність створення системи їх безперервної економічної підготовки, складовими якої є економічна освіта та виховання молодого покоління.

Метою статті є розкриття основних теоретичних і методичних позицій компетентісного підходу до формування економічної культури учнів загальноосвітньої школи.

Проблема в наукових дослідженнях. Питання економічної освіти та виховання, зокрема, підготовка учнівської молоді до діяльності в умовах ринкової економіки, ґрунтовно розглядається в дослідженнях Н.А. Побірченко, І.Ф. Прокопенка, В.К. Розова, Л.І. Чеботарьової, Н.С. Юрчука та ін. Вони дійшли висновку, що економічна освіта – необхідна соціально-

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

економічна проблема, вирішення якої в значній мірі допоможе формуванню в молоді якостей справжнього господаря своєї Долі та Долі своєї країни.

У дисертаційних дослідженнях В. Загривного, О. Камишанченко, С. Мельникова, О. Надточієвої, Р. Пустовійта розкрито підходи до вирішення деяких проблем, пов'язаних безпосередньо з особливостями економічної освіти та економічного виховання старшокласників, окреслено шляхи, напрямки і методичні засади розв'язання складних економіко-педагогічних завдань.

Виклад основного матеріалу. Економічна освіта і виховання служать основою, яка формує тенденції гуманізації або дегуманізації суспільства, яка може деформувати або, навпаки, укріпити основні характеристики суспільно-економічного життя. Слід зазначити, що економічне виховання є педагогічною діяльністю, спрямованою на формування економічної культури, яка лежить в основі економічного навчально-виховного процесу.

Економічна культура як нове утворення, формується в умовах існуючої економічної системи і забезпечує нормальну життєдіяльність особистості, яка є суб'єктом економічних відносин і виступає одночасно як продукт, носій і творець економічної культури. До структури останньої входять системоутворюючі складові – когнітивний, оперативний та ціннісно-мотиваційний компоненти, які у свою чергу

складається з підсистем загальнолюдських цінностей (особистісної та інститутціональної спрямованості), цінностей комунікативної, корпоративної, інформаційної культури (соціальної спрямованості) та цінностей інвестиційної культури та споживання (економічної спрямованості) та проявляються у соціально-економічній діяльності через систему соціально-економічних ролей.

Під *економічною культурою* ми розуміємо складне особистісне утворення, що визначається і регулюється комплексом уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в економічній сфері суспільства і пов'язані з економічною діяльністю, рівень сформованості яких визначає економічну поведінку особистості.

Структуру економічної культури відобразимо у вигляді схеми (рис. 1).

Отже, культурна діяльність (у вузькому значенні терміну) є цілеспрямованою діяльністю з оволодіння і споживання, обміну і створення культурних цінностей, норм, технологій, способів поведінки, з розвитку потреб і інтересів у сфері вільного часу. Вона є практичною підготовкою до виконання у майбутньому кожною особистістю її культурних функцій в трудовому колективі, в сім'ї, в громадських організаціях і неформальних групах.

Слід підкреслити, що формуванню економічної культури громадян останнім часом стали більше приділяти уваги в навчально-виховних закладах, але, на нашу думку, недостатньо. А тим часом, саме у загальноосвітній школі має закладатися

Рис. 1. Структура економічної культури

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

фундамент економічної культури особистості, яку слід розуміти як *складне особистісне утворення, яке визначається і регулюється комплексом уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в економічній сфері суспільства і пов'язані з економічною діяльністю, рівень сформованості яких визначає соціально-економічну адаптованість підрастаючого покоління в економічній системі з метою реалізації своїх інтелектуальних, моральних і фізичних можливостей*.

На наше переконання, значення культурної соціально-економічної діяльності полягає в тому, що вона забезпечує самореалізацію соціально-економічного потенціалу майбутнього суб'єкта господарської діяльності і тому впливає на розвиток змісту професійної, суспільно-політичної діяльності і соціальної поведінки. Значною мірою якість культурної діяльності учня знаходить вираз і в його учбовій, науково-дослідній діяльності, в спілкуванні з однолітками і вчителями. Вона зв'язує воедино всі різноманітні процеси реалізації культурних функцій у сфері пізнання, творчості, спілкування і відпочинку. Не слід вважати, що до кожного окремого виду діяльності необхідні тільки певні напрями і форми виховання, бо, як стверджує філософська, психолого-педагогічна наука, що особа формується цілісно і будь-яка діяльність може розвивати всю систему соціокультурних якостей, якщо цілісна сама організація такої діяльності. Отже, у середньому навчальному закладі необхідно сформувати таку систему навчально-виховних заходів, які б найповніше сприяли всебічному розвитку особистості і забезпечили соціально-економічну адаптацію учнівської молоді у ринковій економіці країни.

Підкреслюємо, що процес формування економічної культури учнів – це цілісна організація навчально-виховного процесу у ЗОШ, яка ґрунтується на набутті визначеної сукупності економічних знань, умінь і навичок, стереотипів економічного мислення, моральних норм і цінностей, яка проявляється в стійких переконаннях особистості і нормативах її соціально-економічної поведінки.

Практика переконує, що для формування економічної культури необхідно застосувати певним чином сплановану систему навчально-виховних заходів і в ній повинна бути задіяна вся сукупність дисциплін, що вивчаються у школі, бо особистісна економічна культура формується як результат саме всебічності підготовки.

Наші дослідження доводять, що навчальній діяльності належить особливе місце і в

становленні особистості, її мисленні, світогляді, соціальних установках, характері, працездатності. Як підкреслює А.Н. Леонтьєв, “щоб не формально засвоїти матеріал, потрібно не “відбути” навчання, а прожити його, потрібно, щоб навчання увійшло до життя, щоб воно мало життєвий сенс для учня” [5, 236]. З таким підходом тісно пов'язані життєві компетенції.

Як свідчить аналіз, більшість сучасних досліджень проблем освіти ґрунтується на понятті “ключові компетенції”. Це поняття трактується як загальна спроможність людини мобілізувати у перебігу тієї чи іншої діяльності розумовий потенціал, набуті знання, уміння й навички, а також використовувати узагальнені способи і засоби виконання практичних дій. Ключові компетенції забезпечують універсальність дій особистості і вже тому не можуть бути вузькоспеціалізованими. Ключові компетенції економічної культури ґрунтуються на досягненні учнями визначеного рівня компетентності відносно сфери соціально-економічного буття. “Компетенція, – як вважає К. Бардян – це знання та вміння у певних галузях життєдіяльності, а компетентність – реальна демонстрація цих знань та відповідних умінь у конкретній діяльності” [2]. Ключові компетенції досліджували Є. Зеєр, Є. Клімов, Н. Кузьміна, В. Радаєв, у вітчизняній педагогіці по-новому підійшли до визначення ролі і місця компетенцій Л. Даниленко, М. Вачевський, О. Варецька, В. Мадзігон, В. Стрельников, В. Олійник та ін.

Ключовими компетенціями економічної культури є узагальнені соціально-економічні знання, уміння і навички, інтелектуальні здібності і якості, а також моральні принципи і норми особистості, які необхідні майбутнім спеціалістам для адаптації у сучасному соціально-економічному середовищі та продуктивної соціально-економічної і професійно-орієнтованої діяльності, адекватної факторам соціокультурного простору України. Згідно з цим визначенням ключові компетенції економічної культури можна диференціювати за трьома напрямками: ключові компетенції когнітивного компоненту економічної культури, ключові компетенції операційного компоненту економічної культури та ключові компетенції ціннісно-мотиваційного компоненту економічної культури.

Одним із найважливіших елементів системи ключових компетенцій особистості у сфері економічного буття є комплекс економічних знань, функціональних, глибоких, адаптованих до сучасності, бо, як переконують дослідження, усвідомлення соціальних явищ, теоретичне обґрунтування економічних законів, психологічних

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

закономірностей дозволяє сформувати в учнів цілісну картину економічних проблем українського суспільства.

Формування економічної культури базується, у першу чергу, на поглибленні економічних знань, на усвідомленні основних законів ринкового господарювання, форм активізації виробничих процесів, організаційної перебудови виробництва, розумінні комунікативних норм корпоративних стосунків, управління тощо. К. Улибін вважав, що залучення в культурне поле різноманітних знань веде до того, що культура суспільства і свідомість людей набувають багатомірності, гнучкості, долається жорсткість в оцінках і примітивність суджень [6].

Сьогодні знання, які отримують учні, повинні мати виражену прикладну спрямованість, бо вивчення економічних теорій має закінчуватися окресленням шляхів реалізації на практиці ефективних моделей, розробкою гіпотез і методів вирішення проблем (навчальних чи реальних), формуванням визначених умінь і навичок, які є складовою операційного компоненту економічної культури. А.І. Дзундза визначає економічні знання як систему наукових та загальнонародських фактів, законів, явищ економічного середовища, які засвоюються через осмислення і усвідомлення і підтверджуються нормативами економічної поведінки [4]. Як бачимо, у економічних знаннях загалом відображується економічна реальність.

Зрозуміло, що процес отримання економічних знань учнями, крім освітньої функції, виконує також розвивальну і виховну функції. Розвивальна функція знань спрямована на формування розумової активності, на розвиток інтелекту і на розвиток економічного мислення. Виховна ж функція економічних знань виявляється у формуванні в учнів прагнення до усвідомлення своєї ролі у суспільстві, здатності оцінювати соціально важливі чинники, готовності дотримуватися правових, економічних, етичних норм, що визначають ставлення суб'єкта економічної діяльності до суспільства, навколишнього середовища, людини.

Шкільна практика засвідчує, що більшість навчальних дисциплін виконують, зазвичай, два важливі педагогічні завдання: це вивчення законів, явищ, фактів окремих наукових теорій та включення цих законів, явищ, фактів до цілісної системи економічних знань, що виступає важливою умовою формування економічної культури. Скажімо навчальні предмети циклу суспільно-гуманітарних і економічних дисциплін дозволяють сформувати систему знань, що необхідна для наукового сприйняття навколишнього

економічного середовища, обґрунтування взаємозв'язку і взаємозумовленості явищ, універсальності і специфічності законів економічного розвитку суспільства. Навчальні предмети циклів природничих і фізико-математичних дисциплін надають багатий фактичний матеріал для вивчення і практичного пізнання загальних діалектичних економічних законів, для умовиводів, для з'ясування механізмів основних економічних процесів у суспільстві.

Особливу роль у формуванні когнітивного компонента економічної культури відіграє внутрішня мотивація учнів на одержання соціально-економічних знань. Дослідники П. Гальперін, А. Данилюк, І. Сасова, В. Стрельников та ін., експериментально підтвердили можливість формування внутрішньої мотивації навчання особливим чином організованої навчальної діяльності. Така організація передбачає виконання певних навчальних дій, а саме: аналіз, порівняння, заміна тощо.

Важливо, щоб теоретичні знання у процесі навчання перейшли у практичні навички, тобто учні могли використовувати їх при вирішенні соціально-економічних проблем. Як відзначає Ю. Бабанський: "Якщо за наявності умінь, людина ще змушена здійснювати оперативний самоконтроль за здійсненням дії, то на рівні навичок, вона не обмірковує спеціально кожний елемент діяльності" [1, 72]. Отже, умінь і навички показують рівень сформованості відповідних дій. Підвищення ефективності засвоєння знань у навчальному процесі може здійснюватися в міру формування в учнів основних навчальних умінь і навичок роботи з додатковою інформацією. У цьому аспекті можна виділити два напрями:

- системність і деталізацію внутрішнього взаємозв'язку в змісті здійснювати шляхом вивчення глибинних зв'язків між окремими поняттями, і на основі цього, у поєднанні із згортанням навчального матеріалу, підвищити швидкість навчального процесу. Для досягнення системного засвоєння учнями навчального матеріалу необхідно зосередити їхню увагу на розумінні взаємозв'язків між різними компонентами і поняттями змісту. Такому засвоєнню матеріалу сприятиме складання інтелект-карти, вирішення проблемних ситуацій тощо [3];

- підвищення рівня засвоєння змісту навчання, а отже і його прискорення за рахунок поступового переходу в процесі навчання від репродуктивних завдань до конструктивних – порівняння, складання висновку і установалення взаємозв'язків і, в остаточному підсумку, до творчих – виявлення

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

протиріч і прогнозування. Робота над економічними проектами, розв'язування економічних задач тощо, сприятимуть кращому засвоєнню матеріалу при такому напрямку навчання.

Розвиток в учнів самостійності, ініціативності і творчості у процесі оволодіння економічними знаннями, ставить їх у позицію активного суб'єкта навчальної діяльності, адже когнітивні ключові компетенції можуть ефективно формуватися тільки за умови включення учнів у самостійну, активну навчальну діяльність.

Висновок. Таким чином, працюючи в умовах навчального, наукового чи інформаційного особистісно-орієнтованого середовища, учні, виступаючи на початковому етапі навчально-виховного процесу споживачами інформації стають спроможними перейти у категорію дослідників і перетворювачів моделей економічних процесів. Можна зробити висновок, що основною ланкою навчального, наукового, інформаційного, особистісно-орієнтованого середовища є не якийсь конкретний засіб чи метод навчання, а спеціально організована система навчання і виховання, яка дозволяє реалізувати задані функції

з найменшими витратами сил, засобів і ресурсів і забезпечити найбільш сприятливі умови роботи в процесі формування в учнів компетенцій економічної культури, розкрити творчий потенціал особистості.

1. Бабанский Ю.К. *Оптимизация процесса обучения // Избранные педагогические труды.* – М.: Педагогика, 1989. – 318 с.

2. Бардян К.В. *Как научить детей учиться: Кн. для учителя.* – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1987. – 111 с.

3. Булавенко С.Д. *“Готуємось до олімпіади і конкурсів з економіки”. Методичний посібник.* – Ніжин: В-во “Міланік”, 2010 р. – 42 с.

4. Дзундза А.І. *Аналіз теоретичних та методологічних засад формування соціоекономічної культури студентів ВНЗ України // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки / зб. наук, праць.* – Київ-Запоріжжя. – 2003. – Вип. 27. – 420 с.

5. Леонтьев А.Н. *Избранные психологические произведения: в 2 т. Т.2 / Под редакцией В.В. Давыдова и др.* – М.: Педагогика, 1983. – 456 с.

6. Улыбин К.А. *Современное экономическое мышление.* – М.: Политиздат, 1986. – 239 с.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2011

УДК 159.923.2

Наталія Жигайло, доктор психологічних наук, професор кафедри менеджменту
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Стаття присвячена проблемі соціальної адаптації студентів-першокурсників до нових умов навчання у вищому навчальному закладі. Розробка корекційних заходів з прискорення адаптації і запобігання дезадаптації – це ключові питання окресленої проблеми.

Ключові слова: студенти-першокурсники, вищий навчальний заклад, соціальна адаптація, соціально-психологічний тренінг, психокорекційні вправи.

Лит. 7.

Постановка проблеми. Проблема соціальної адаптації особливо гостро відчувається у молодіжному середовищі. Вона позначається і на психічному здоров'ї молодої людини, і на формуванні її ціннісних норм, і на формах поведінки. Велика кількість молоді, що схильна до девіантної поведінки, свідчить про домінування в їхньому соціальному розвитку саме низької соціальної адаптації. Тому соціальна адаптація стає важливою категорією понятійного апарату соціальної педагогіки, а також предметом глибокого практичного вивчення і втручання.

Проблема соціальної адаптації студентів-

першокурсників була і залишається питанням вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, відображена в працях С. Максименка, В. Моляко, Г. Балла, М. Боришевського, Г. Васяновича, М. Варія, В. Рибалки, В. Семиченко, О. Солодухової, Т. Яценко та інших.

Цілеспрямований аналіз літературних джерел засвідчив, що до теперішнього часу не стала предметом глибокого вивчення соціально-психологічна адаптація професійно зорієнтованих студентів, зокрема особливості її протікання в нових умовах їхнього навчання. Водночас відомо, що саме професійна адаптація зумовлює поглиблення знань, умінь та навичок, духовне